

BIULETYN

KOŁA MIŁOŚNIKÓW DZIEJÓW GRUDZIĄDZA

KLUB „CENTRUM” SPÓŁDZIELNI MIESZKANIOWEJ

Rok XXI: 2023

Grudziądz, dnia 29.11.2023 r.

Nr 32 (792)

1336. spotkanie

Jolanta Szulc

Telegraf, telefon, poczta w Grudziądzu (zarys historii)

Temat ciekawy, ale i trudny i Grudziądz ma tu swoje bardzo ważne miejsce. Nie będzie to praca licencjacka ani magisterska, lecz tylko kilka faktów z historii łączności przez pocztę, telefon i telegraf..... Rozpocznijmy od poczty.....

Okres świąt to czas wzmożonej pracy dla poczty i listonoszów. Patrząc na liczbę przesyłanych pocztówek z wielkanocnymi czy bożonarodzeniowymi życzeniami, dodając do tego codzienne porcje listów, paczek, przekazów pieniężnych itd., można sobie wyobrazić ogrom pocztowego systemu i jego sprawność, mimo zdarzających się utyskiwań klientów. Nasuwa się też pytanie, jak to było dawniej?

Poczta istniała w Grudziądzu już w XVI wieku, gdy ciężar utrzymywania posłańców przyjęła na siebie Rada Miejska oraz bogaci kupcy. Do dziś na przedmieściach miasta zachowały się karczmy, będące niegdyś stacjami pocztowymi.

Zorganizowany system szybkiego przesyłania wiadomości istniał już za Piastów i polegał na obowiązku dawania posłańców przez wszystkie grody, a z czasem i osad, które musiały na taką potrzebę wystawiać zaprzęg konny. Nazywało się to pocztą podwodową. W państwie krzyżackim posłańcy i sta-

cje pocztowe istniały we wszystkich większych miastach. Obok poczty miejskiej działała poczta na wyłączność Zakonu Krzyżackiego, obejmująca wszystkie zamki krzyżackie i przez to bardziej sprawna od miejskiej. Stacja pocztowa mieściła się też na zamku w Grudziądzu i składała się ze stajni dla koni oraz pomieszczenia dla posłańca. Posłańcy poczty krzyżackiej nosili specjalne, niebieskie szaty, a na utrzymanie stacji zakonłożył po kilka grzywien i kilka par butów rocznie. List wysłany rano z Malborka już wieczorem tego samego dnia dostarczano komturowi w Grudziądzu. Funkcję naczelnego poczmistrza w Zakonie Krzyżackim pełnił wielki koniuszki, należący do ścisłego grona dygnitarzy przy wielkim mistrzu.

Źródło: Domena publiczna. Zbiory Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu.

Na mocy pokoju toruńskiego w 1466 r. Pomorze, w tym i Grudziądz, powróciło do Polski, ponownie odżyły pocztowe podwozy, choć w późniejszych czasach polscy monarchowie licznymi ustawami ulepszali ich działania. Za datę narodzin poczty w Polsce uważa się 18 października 1558 roku (tego to dnia pocztowcy obchodzą swoje święto)! Wtedy to Król Zygmunt II August ustanowił „stałe połączenie pocztowe między Krakowem a Wenecją przez Wiedeń” za pomocą poczty, czyli koni rozstawnych. Monarcha udzielił przywileju na urządzenie i kierowanie pocztą Włochowi Prosperowi Prowanie. Do powstania stałej polskiej poczty przyczyniła się śmierć królowej Bony w 1557 r., gdyż król Zygmunt II August w celu wyegzekwowania spadku musiał utrzymywać stałą i regularną korespondencję z Włochami. Po zapaściach i klęskach kraju w pierwszej połowie XVIII w. system pocztowej łączności odnowił król Stanisław August Poniatowski, wprowadzając nawet stemplowanie listów. Gdy w wyniku pierwszego rozbioru Polski Grudziądz dostał się pod panowanie Prus, stemple pocztowe zniknęły, gdyż w państwie pruskim jeszcze ich nie używano. Pojawiły się natomiast sztafety, ekstrapoczty, kurierzy, listonosze i administracja z dyrektorem Janem Ludwikiem Wagnerem, dzier-

zawcą Strzemięcina i założycielem strzemięcińskich i grudziądzkich winnic. W czasach pruskich pierwszy stemplowany list z Grudziądza został wysłany podobno w 1817 r.

Świat wciąż pędził naprzód, wymyślając nowe udogodnienia w przesyłaniu listów. Już w 1653 r. w Paryżu pojawiły się pierwsze skrzynki pocztowe. W Warszawie pierwsze skrzynki zawieszono dopiero w 1865 r. W 1840 r. w Anglii zaczęto przyklejać znaczki na list, co wymyślił księgarz James Chalmes. Od 1877 r. datuje się szybki rozwój popularnej do dziś kartki pocztowej pomysłu generalnego dyrektora poczty niemieckiej Heinricha von Stephena. Wszystkie te nowinki trafiły z czasem do Grudziądza.

Pierwszy Urząd Pocztowy, a właściwie miejsce, gdzie pocztylioni (dawni listonosze) zatrzymywali się, odpoczywali i zmieniali konie było zlokalizowane na dzisiejszej ul. Legionów, mniej więcej naprzeciwko Centrum Kształcenia Ustawicznego. Pocztylioni zaczęli działać w XVI wieku dzięki związkom kupieckim, które tworzyły trasy pocztylionów z północy na południe: Gdańsk – Wrocław czy Gdańsk – Kraków, nie omijając przy tym Grudziądza. Dzisiejsza ul. Solna, według planów z końca XVIII w., nosiła nazwę Poststraße i zapewne tam mieściła się wówczas główna poczta w Grudziądzu. Aż do 1920 r. przy ul. Solnej, u wylotu ul. Kościuszki, znajdowała się filia urzędu pocztowego. Do lat 80. XIX w. poczta główna, czyli Poczta Cesarska w Grudziądzu, ulokowana była w małym budynku przy ul. Sikorskiego (róg ul. Sikorskiego i Wybickiego), naprzeciw gmachu Ubezpieczalni. Poczta znajdowała się także na terenie cytadeli.

Nowy, okazały budynek Poczty cesarskiej przy ul. Sienkiewicza zbudowano w latach 1881-1883. Został wzniesiony za pieniądze pochodzące z kontrybucji francuskiej, po wojnie francusko-pruskiej. Budynek w stylu neogotyckim, z elewacją frontową o wielu sterczynach oraz w murowanym zegarem. Całość obłożono cegłą glazurowaną w trzech kolorach. Do dziś gmach ten imponuje architektoniczną stylistyką i harmonią. W 1901 r. dobudowano skrzydło od ul. Mickiewicza, o długości 22,4 m (budowniczy Fischer). Na przestrzeni lat obiekt był kilkakrotnie rozbudowywany np. w 1903 roku dobudowano piętra, a w 1926 roku parterowa dobudowa na zaplecze. Zachowała się dokumentacja z 12 maja 1881 roku o rozpoczęciu budowy. Poniższe zdjęcie przedstawia pierwotny wygląd poczty z przed 140 lat. Wówczas była ona także siedzibą centrali telegrafu drutowego. Do widocznej na zdjęciu ażurowej konstrukcji wieżyczki zaopatrzonej w porcelanowe izolatory przyłączone były końcowe przewody linii telegraficznych. Dziś po licznych przebudowach wieżyczka od strony ulicy jest bardzo słabo widoczna i ażurowa konstrukcja nie przetrwała. Jedynie zachowane są ażurowe schody prowadzące na pozostałość wieży oraz konstrukcja drewniana wieży zegarowej.

Tak wygląda dzisiaj

Kilka informacji statystycznej z historii poczty w Grudziądzu: (wg *Der Gessellige*):

- w 1849 roku uruchomiono pocztę kariolkową (dwukołowy pojazd z jednym koniem do przewozu korespondencji i przesyłek pod opieką woźnicy, którą później przekształcono w Poczta Osobową) z Grudziądza do Biskupca (była już poczta osobowa pomiędzy Grudziądzem i Brodnicą);

- w 1862 roku przystanki poczty osobowej na trasie Grudziądz – Warlubie: 1 – na lewym brzegu Wisły w odległości ¼ mili od Grudziądza, 2 – w Grupie „Chaussehaus” (czyli dom przydrożny tzw. zajazd, który był budynkiem dozorczy drogi – tu pobierano opłaty z przejazd) w odległości ¾ mili od Grudziądza, 3 – w Bzowie w odległości 1 ½ mili od Grudziądza. Zmieniono także w tym roku opłatę od osoby za przejazd 1 mili z 7 sgr do 6,5 sgr .

- Z dniem 1 października 1862 roku biura telegrafu będą mieściły się w domu Gabriela na Toruńskim Przedmieściu (dawniejsza Górnotoruńska 18, obecnie Al. 23 Stycznia). Poczta osobowa miała dopasowane połączenia do rozkładu jazdy pociągów z Warlubia do Grudziądza na trasie Gdańsk – Bydgoszcz.

- w 1863_rok uruchomiono pomocniczą pocztę kariołkową między Poczta a Fortecą. (Z Grudziądza odjazdy: 7.00, 12.30, 16.30 z Fortecy odjazdy: 13.15 i 17.15).

- 1863 rok z tutejszej stacji telegraficznej wysłano 1468 depesz, przyjęto 1542. Wpływy z nadesłanych depesz 712 Thlr. a z wysłanych depesz 682 Thlr.

- 1864 rok – nadano z Grudziądza 2022 depesz, nadesłano 2193.

- 1866 rok – Ogłoszenie Królewskiego Urzędu Pocztowego: w pobliżu postoju promu przy domu Schwidrowskiego (koło ujścia Trynki), ustawiono skrzynkę do listów, która będzie opróżniania i dostarczana do pociągów pospiesznych odchodzących z Warlubia w kierunku Berlina i Ejdkuny (Czernyszewskoje – obwód Kaliningrad obecnie) o godzinie 5.45 i 19.00.

- 1882 rok z dniem 1.06 w miejscowości Kłódka urządza się pomocniczą stację. Listy i paczki można odbierać samemu lub przez listonosza, a z dniem 11 lipca 1882 roku powstaje w miejscowości Jezewo agencja pocztowa, mająca łączność z Grudziądem i Laskowicami przez pocztę kolejową.

Skrzynki pocztowe wg spisu 1889 znajdujące się w Grudziądzu:

- ul. Legionów przy Tivoli
- ul. Wybickiego przy hotelu „Czarny Orzeł”
- ul. Stara 10 (przy ulicy Tkackiej) Bernard Krzywiński (3 domy od Tkackiej)
- ul. Rynek przy Ratuszu
- ul. Szewska przy hotelu
- ul. Al. 23 Stycznia przy hotelu „Złoty Lew”
- ul. Al.23 Stycznia – Tomaszewski i Schwarz
- ul. Chelmińska – tam gdzie obecnie obelisk Heweliusza (Morawski)
- ul. Chelmińska – przy rzeźni
- ul. Focha róg Kwiatowej nr 3
- nad Wisłą – przy ujściu Trynki Schwidrowski

Przedwojenny listonosz był jedną z najważniejszych postaci w życiu polskich wsi i miasteczek.

Mało znanym jest fakt z historii Grudziądza, iż miał on istotne miejsce w historii polskiej **radiofonii**. W Grudziądzu, do czasu zajęcia Pomorza przez Wojsko Polskie pracowała niemiecka stacja o znaku wywoławczym KAZ, znajdująca się na cytadeli. Jej budowę rozpoczęto w 1913 roku. Stacja była wyposażona w nadajnik o mocy 25 kW i maszt antenowy o wysokości 100 m. Znajdowała się

w schronie radiostacji fortecznej wraz z całą infrastrukturą pomocniczą. Obsada schronu miała za zadanie nie tylko zapewnienie łączności dla wojsk własnych (pruskich), ale także prowadzenie nasłuchu łączności rosyjskiej. W trakcie bitwy pod Tannenbergiem (1914) odbierano tu meldunki i rozkazy nadawane przez Rosjan otwartym tekstem, przyczyniając się do zwycięstwa. Została ona jednak zdemontowana i wywieziona przez Niemców momencie opuszczenia przez nich grudziądzkiego garnizonu.

W niepodległej Polsce początek radia sięga natomiast roku 1920, kiedy to Ministerstwo Poczty i Telegrafów rozpoczęło budowę ogólnopolskiej sieci radiotelegraficznej. Zaplanowano uruchomienie czterech radiostacji: w Krakowie, Poznaniu (fala 3750 m) i Warszawie (fala 18280) oraz w Grudziądzu (fala 1000 m). Stacja warszawska miała osiągnąć zasięg międzykontynentalny, natomiast pozostałe zasięg europejski. W dniu 10.08.1921 roku władze wojskowe przekazały stację w Poznaniu na potrzeby Ministerstwa Poczty i Telegrafów. Oznaczało to początek cywilnej służby radiokomunikacyjnej w Polsce. W następnym, roku MPiT otrzymało od wojska **6.01.1922 – stację w Grudziądzu** zakupioną dla wojska przez Komitet Narodowy w Paryżu z francuskich zapasów demobilizacyjnych. Początkowo planowano zainstalować ją w Warszawie (znak wywoławczy AXK). Jednak ośrodek w Grudziądzu był wyposażony w nadajnik maszynowy o mocy 10kW. Był on dwukrotnie silniejszy od stacji warszawskiej i miał ją nawet zastąpić. Ośrodki utrzymywały połączenia między innymi z Wiedniem, Budapesztem, Zagrzebiem, Paryżem i Londynem.

Stacja w Grudziądzu rozpoczęła w 1923 roku nadawanie komunikatów fonicznych na fali o długości 10300 m początkowo tylko raz dziennie o godzinie 17.00. W tym samym czasie stacja na Cytadeli rozpoczęła nadawanie komunikatów meteorologicznych i podawanie dokładnego czasu na fali 2400 m (po kilka razy dziennie – początek nadawanie to godziny: 9.15, 15.15, 20.15 i 03.15). Po uruchomieniu w kwietniu 1931 roku 30-kilowatowego nadajnika lampowego w Radomiu radiostacja grudziądzka została wkrótce zlikwidowana. Nadajnik stacji został zdemontowany i przekazany do Radomia, gdzie zaczął pełnić funkcję nadajnika rezerwowego. Jednak nadal w dziele rogowym znajdowała się także radiostacja o bardzo dużym zasięgu i przejmowała meldunki z radiostacji w Poznaniu i przekazywała dalej do Giżycka, Królewca, Gdańska. Działała do 1945 roku i została zdemontowana przez Rosjan i wywieziona.

Ciekawostka historyczna: Grudziądzu pierwsza stacja telegraficzna została uruchomiona **20.01.1860 roku** przy Zbożowym Rynku (obecnie Al.23 Stycznia) i została przeniesiona do gmachu Poczty zbudowanej w latach 1882-1883 przy zbiegu ulic Sienkiewicza i Mickiewicza.

Pierwsze ślady telekomunikacji w Polsce pojawiły się z paroletnim opóźnieniem w stosunku do Ameryki i Europy Zachodniej. W ogóle na świecie najpierw powstała telegrafia – telegraf Morse’a a dopiero kilkanaście lat po tym telefonia – telefon Bell’a. Dalej, z chwilą wynalazku radia – Marconi, oprócz radia jako publicznego środka rozgłaszającego, powstały radiotelegrafia a następnie radiotelefony.

Kilka dat:

1876 r. – Bydgoszcz – łączność telegraficzna; (Grudziądz miał wcześniej! – 1860!!!)
1928 r. – stan telegrafii w Polsce, istotną usługą telekomunikacyjną była łączność telegraficzna. Realizowano ją na liniach napowietrznych z drutu stalowego za pomocą różnego rodzaju aparatów telegraficznych.

Nie było jeszcze dalekopisów; całkowita liczba telegramów przekazywana we wszystkich relacjach wynosiła ok. 400.000 rocznie.

Genialny wynalazek Bella z 1876 roku szybko rozpowszechniał się. Pierwsze telefony w Grudziądzu zainstalowano **1.11.1891 roku** i już w 1911 roku było w Grudziądzu 892 abonentów. Też w tym samym roku zbudowano wieżę telegraficzną (wg Gazety Grudziądzkiej nr 131 z 1916).

1918 r. – powołano Państwową Wytwórnę aparatów Telegraficznych i Telefonicznych produkującą aparaty telegraficzne jak również: telefoniczne łącznice ręczne,

urządzenia sygnalizacyjne, przyrządy pomiarowe i podzespoły teletechniczne; w Grudziądzu zainstalowano, pierwsze trzy automaty telefoniczne już w 1905 roku (przy Poczcie Głównej, przy ul. Legionów i Chelmińskiej). Wg spisu abonentów z lat 1932/1933 w Grudziądzu było ok. 800 abonentów umieszczonych w spisie.

18.11.1918 r. – pierwszy w niepodległej Polsce Minister i Ministerstwo Poczty i Telegrafów; 1922 r. – rząd polski i szwedzkie Towarzystwo Akcyjne – Cedergren powołały Polską Akcyjną Spółkę Telefoniczną – PAST z zadaniem budowy, przebudowy i eksploatacji sieci telefonicznych w Warszawie i w kilku innych, większych miastach Polski;

1922 r. – w Warszawie było 26.000 abonentów;

1923 r. – w Polsce było 110.000 abonentów;

3.06.1924 r. – Sejm ustanowił „Ustawę o Poczcie, Telegrafii i Telefonii”;

22.03.1928 r. – utworzenie państwowego przedsiębiorstwa „Polska Poczta, Telegraf i Telefon – PPTiT) z zadaniem wykonywania zastrzeżonego Państwu wyłącznego prawa zakładania, utrzymania i eksploatacji urządzeń pocztowych, telegraficznych i telefonicznych, przez poszczególne jednostki organizacyjne (centralne i terytorialne); zarząd PPTiT wykonuje Minister Poczty i Telegrafów.

Trochę statystyki:

Telefony w Grudziądzu (wg książki adresowej)

1895 – 80 – 95 telefonów
1896 – 87 – 97 telefonów
1899 – 125 telefonów
1901 – 163 – 165 telefonów
1902 – 207 telefonów
1903 – 217 telefonów
1905 – 399 telefonów + 3 automaty
1907 – 423 telefonów
1909 – 505 telefonów
1911 – 892 telefonów

w następnych latach numery telefonów przy nazwiskach, firmach i instytucjach.

I tak ja pracowałam w latach 60. XX w. tych będąc telefonistką na centrali telefonicznej w Grudziądzu (ale na zdjęciu to nie ja).

Dziękuję za uwagę
Jolanta Szulc
Listopad 2023 rok

Notatki

(L.B.S.)

Redakcja: Janusz Hinz. Logo KMDG wykonał Grzegorz H. Rygielski.